

סימן ב [יה ע"א]

הקדמה

הקשתה הגמרא לאיזה דין נצרך הפסוק 'רק קדש'... תשא ובאת' (דברים יב כו), לפי השיטה שאינה לומדת מפסוק זה דין וולדות ותמורות.

עונה הגמרא:

לשון ראשונה

אפילו ממירעיהו²⁷⁷.

לשון שניה

אפילו ממורגייהו²⁷⁸.

מקורות הלשונות

מקורות הלשון הראשונה: בראשונים: תוס' בשם ר"י בר שניאור. בכתבי היד: מינק.

מקורות הלשון השניה: בראשונים: תוס' בשם ר"י, ערוך ערך 'מרג', רמב"ן בהשגותיו על ספר המצוות עשה פה. בכתבי היד: פריז, וטיקן 120, גניזה.

מקורות לשתי הלשונות: נוסח הדפוס. בראשונים: רש"י, תוס', רגמ"ה [בסדר הפוך], שטמ"ק.

מקורות נוספים: בכת"י פלורנץ כתוב: "אפילו ממאליהן", ואינו מובן. בכתב יד וטיקן 119 כתוב רק: "אפילו". כנראה לא היתה התיבה ברורה לסופר והשאיר את הנייר חלק על מנת להשלימה לאחר זמן.

²⁷⁷ ממרעיהו. 'למרעיהו': דפו"ר, ותוקן בשטמ"ק ודפו"ח. 'ממרעהו': מ. 'מן מרעיהו': רגמ"ה.

²⁷⁸ ממורגייהו. 'ממרגייהו': רש"י ותוס'. 'למורגיהו': דפו"ר, ותוקן בשטמ"ק ודפו"ח. 'מן מרגייהו': רגמ"ה. 'ממורגייהו': ערוך.

פירוש הלשונות

הלשון הראשונה מתרצת: "אפילו ממירעיהו". פירשו רש"י ורגמ"ה שהפסוק בא ללמדנו כי החיוב להביא את הבהמה בחג מצריך את המקדיש אף לטרוח ולהביא את הבהמה ממקום רעייתה בשדה. ואילו תוס' מפרשים בשם ר"י בר שניאור כי הפסוק בא ללמדנו שאפשר להביא קדשים מחוץ לארץ, וחץ לארץ נקרא 'מירעיהו' מפני שמותר לרעות שם בהמות.

הלשון השניה מתרצת: "אפילו ממורגיהו". פירשו רש"י, רגמ"ה²⁷⁹ ורמב"ן כי 'מורגיהו' הינו מלשון 'מורגים' שהם כלי הדישה, וכוונת הגמרא שהחיוב להביא את הבהמה בחג מצריך את המקדיש להביא את הבהמה אפילו אם היא דשה כעת את תבואתו²⁸⁰. תוס' בשם ר"י גרסו לשון זו באופן שונה מעט: "אפילו מדארגיהו", ופירשו כי משמעות תיבת 'מדארגיהו' היא שהבהמה דלת בשר ותשושת כח²⁸¹. ר"י הוסיף כי לא מדובר כאן לגבי בהמת הקדש רגילה אלא לגבי וולדות ותמורות, ולגביהם זקוקים אנו ללימוד מיוחד המחייב את הבאתם אף באופן שהבהמה נמצאת במצב שאינו משובח²⁸².

תוס' הקשו על פירוש רש"י **ללשון השניה**, הלא אסור לדוש בבהמת הקדש, והיאך יתכן שהבהמה נמצאת במורגים? בפירוש רש"י שלפנינו מתיישבת הקושיה בכך שכתב רש"י שהבהמה אינה קדושה עדיין אלא מדובר בבהמה שהאדם רוצה להקדישה²⁸³. ככל הנראה לא היה כתוב פרט זה בפירוש רש"י שהיה מונח לפני בעל התוס'. בפירוש רגמ"ה יש יישוב אחר על קושיית תוס' בכך שכתב רגמ"ה שהבהמה דשה מאליה ללא שהאדם לקחה לדוש²⁸⁴.

שטמ"ק ב (אות לא) הביא שהר"י הקשה על פירוש רש"י **לשתי הלשונות**, מפני מה זקוקים אנו ללימוד המחייב את הבאת הבהמה כאשר היא רועה או דשה, הלא פשוט שמצבים אלו אינם פוטרים את האדם מחיוב 'בל תאחר'²⁸⁵.

נפקא מינה בין הלשונות

נראה כי אין נפקא מינה לדינא בין הלשונות והפירושים, אלא בכל האופנים המדוברים בסוגייתנו מוטלת על האדם מצוות הבאת הקרבן ללא שום פטור.

²⁷⁹ פירוש רגמ"ה הועתק בערוך ערך 'מרג', כדרכו של הערוך להעתיק מפירושי רגמ"ה בסתמא.
²⁸⁰ פירוש נוסף ציין אפשטיין במבואות לספרות האמוראים ע' 142: 'מרגא' בסורית הינו שדה, והלשון השניה 'ממורגיהו' מתפרשת כמו הלשון הראשונה 'ממרעיהו'.

²⁸¹ ושטמ"ק הגיה בתוס' כנוסח הגמרא: 'ממרגיהו'. [בשטמ"ק שבדפוס הועתקה ההגהה בצורה משובשת].
²⁸² כלומר, לדעת ר"י הברייתא הראשונה מקבלת את דברי הברייתא השניה לפרש את הפסוק 'רק קדשיר' לעניין וולדות ותמורות, אלא שסוברת הברייתא הראשונה שהפסוק לא נצרך להתיר את הקרבנות אלא להחמיר בחיוב הקרבנות. שאר הראשונים חולקים ומפרשים כי הברייתא הראשונה אינה מקבלת כלל את דברי הברייתא השניה, אלא מפרשת כי הפסוק בא להחמיר בחיוב ההקרבה של קרבנות רגילים.

²⁸³ לפירוש זה לכאורה מדובר כאשר האדם חייב בקרבן, אמנם רש"י כתב: "דאם דשה הבהמה שאתה רוצה להקדיש", משמע שרצון האדם להקדיש מחייב אותו להקדיש, וזה צ"ע.
²⁸⁴ וכן בערוך, ראה הערה 279.

²⁸⁵ נראה כי אכן יודה רש"י שאין צורך במקור ללמד שחיוב 'בל תאחר' נוהג אף במקום קושי, וכל הצורך בלימוד הוא לגבי החיוב 'ובאת שמה והבאתם שמה', ללמד שנוהג הוא אף במקום קושי. דין 'בל תאחר' הוא ענף של חיוב הבאת הקרבן, ופשוט שחיובים נוהגים אף במקום קושי. דין 'ובאת שמה והבאתם שמה' הינו מדיני העלייה לרגל, שכאשר עולה האדם לביהמ"ק צריך להביא אתו קרבנותיו, ולפיכך יש הוה אמינא שהחיוב נוהג רק בקרבנות המצויים בידו בשעה שבא לעלות. הלימוד 'תשא ובאת' מלמד לכאורה שיש דין כללי של חיוב הבאת קרבנות, וזמן קיומו הוא בשעה שעולה האדם לרגל. דין זה הוא המחייב לטרוח להביא את הבהמה אף ממרעיהו / ממורגיהו.

סימן ג [יה ע"א]

הקדמה

שנינו במשנתנו: "ר' אליעזר אומר וולד שלמים לא יקרב שלמים, וחכמים אומרים יקרב."

ממשיכה המשנה:

נוסח ראשון	נוסח שני	נוסח שלישי
אמר ר' שמעון, לא	אמר ר' שמעון, לא	אמר ר' שמעון, לא
נחלקו על וולד וולד	נחלקו על וולד וולד	נחלקו על וולד שלמים
שלמים ועל וולד וולד	שלמים ועל וולד	ועל וולד תמורה שלא
תמורה שלא יקרב...	תמורה שלא יקרב...	יקרב...

מקורות הנוסחאות

מקורות נוסח ראשון: נוסח הדפוס. בראשונים: רמב"ם (תמורה פ"ד ה"א), וכן משמע בפירוש המשניות כאן. בכתבי היד: גניזה. בעדי הנוסח של המשנה: נוסח כל הדפוסים וכן שלושת כתבי היד הנודעים [קויפמאן, פארמה, לו]. לא בדקתי בכת"י נוספים של המשנה.

מקורות נוסח שני: בראשונים: רגמ"ה [על פי כתיב"], שטמ"ק בשם 'נ"א'. בכתבי היד: פלורנץ, וטיקן 120, מינכן.

מקורות נוסח שלישי: בראשונים: רש"י, תוס'. [רש"י ותוס' אינם מבארים את הנוסח, אולם לפי כל עדי הנוסח שבידינו הרי רש"י ותוס' מעתיקים נוסח זה]. בכתבי היד: פריז, וטיקן 119.

פירוש הנוסחאות

הנוסח הראשון והנוסח השני נחלקו ביניהם כיצד להתייחס לוולד תמורה, כולד ראשון או כולד הוולד [- וולד שני]. ר' שמעון התייחס בפתיחת דבריו לוולד וולד שלמים וצירף אליו את אחד מוולדות התמורה. לנוסח הראשון ר' שמעון צירף את **ולד וולד התמורה** לוולד ולד השלמים, ואילו ולד תמורה נידון כולד שלמים. לנוסח השני ר' שמעון צירף את **ולד התמורה** לוולד ולד השלמים, וכל שכן שוולד ולד התמורה מצטרף לקבוצה זו.

הנוסח השלישי אינו מחוור מכיוון שנאמר בו שוולד שלמים אינו קרב. דין זה נסתר מהמשך דברי ר' שמעון "ועל מה נחלקו על הוולד..." לפיכך על כרחינו נפרש כי 'ולד שלמים' שהוזכר בתחילת דברי ר"ש הינו ולד הוולד, ומשכך – ניתן לפרש כי גם 'ולד תמורה' הינו ולד הוולד.

נפקא מינה בין הנוסחאות**ולד תמורת שלמים**

לנוסח הראשון ולד תמורת שלמים נידון כולד ולד שלמים, ודינו שנוי במחלוקתם של רבא וריב"ל בסוגיה. לנוסח השני ולד תמורת שלמים נידון כולד שלמים, ודינו שנוי במחלוקתם של ר' אליעזר וחכמים במשנה.

בין כך ובין כך, תנא קמא בתחילת הפרק סובר בין לגבי שלמים ובין לגבי תמורתם שיקרבו ולדותיהם וילדות ולדותיהם (ראה במפרשי המשנה).

ראה בחלק החידושים בתחילת הפרק האם הלכה כתנא קמא.

עיון בנוסחאות

הגמרא לקמן דף כ עמוד ב נוקטת כי ולד תמורת **אשם** נידון כולד הוולד, ורואה סתירה בין דברי רב נחמן המתיר להקריב ולד תמורת **אשם** ובין דברי ריב"ל האוסר להקריב ולד ולד **שלמים**. מכאן ראה לנוסח השני המצרף את ולד תמורת **שלמים** אל ולד ולד **שלמים**. ראה בהגהות הרש"ש כאן ובחידושי ראל"ל מאלין (ח"ב, סוף סימן נה) שהקשו מהגמרא הנזכרת על הנוסח הראשון [- נוסח הרמב"ם], ויישבו בדוחק בכמה אופנים.

סימן ד [יה ע"א]

הקדמה

שנים במשנה: "ר' אליעזר אומר וולד שלמים לא יקרב שלמים וחכמים אומרים יקרב. אמר ר' שמעון לא נחלקו על וולד וולד שלמים ועל וולד וולד תמורה שלא יקרב, על מה נחלקו על הולד שר' אליעזר אומר לא יקרב וחכמים אומרים יקרב".

הגמרא תברר כעת מה דינו של וולד וולד שלמים לדעתו של ר' שמעון לפי שיטתו של ר' אליעזר וחכמים.

ואלו דברי הגמרא:

לשון ראשונה

איבעיא ליה היכי קתני לא נחלקו²⁸⁶ שלא יקרבו אלא יקרבו או דילמא לא נחלקו שיקרבו²⁸⁷ אלא לא יקרבו. אמר רבא²⁸⁸ מסתברא לא נחלקו שלא יקרבו אלא יקרבו, מ"ט ע"כ לא פליגי ר' אליעזר²⁸⁹ אלא בולד אבל וולד וולד אקראי בעלמא הוא. ור' יהושע בן לוי אמר לא נחלקו שיקרבו אלא לא יקרבו, מ"ט ע"כ לא פליגי רבנן עליה דר"א אלא בולד אבל וולד וולד מתוך מעשיו²⁹⁰ ניכרת מחשבתו דלגדל קא בעי ליה²⁹¹.

לשון שנייה

איבעיא ליה היכי קתני לא נחלקו חכמים שיקרב אלא לא יקרב דאפי' רבנן מודו ליה לר' אליעזר דלא יקרב או דילמא הכי קתני לא נחלקו ר' אליעזר בולד וולד שלא יקרב אלא יקרב דכי גזר בולד ראשון אבל וולד וולד יקרב דאשתכחן להון דרי. אמר רבא מסתברא לא נחלקו ר' אליעזר בולד וולד שלא יקרב אלא יקרב דכי גזר בולד²⁹² ראשון אבל בולד וולד לא גזר, וריב"ל אמר לא נחלקו רבנן עליה דר' אליעזר שיקרב אלא אף רבנן מודו ליה דלא יקרב.

מקורות הלשונית

מקורות הלשון הראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: רמב"ם בפירוש המשנה ובמשנה תורה (תמורה פ"ד ה"א). בכתבי היד: כל כתבי היד [כולל כתב יד הגניזה].

מקורות הלשון השנייה: שטמ"ק אות י"ד בשם 'ס"א'; שטמ"ק א ציין בשם "בספרי היד כתוב כאן לישנא אחרינא", ובסיום הציטוט כתב: "כן מצאתי בכמה ספרי יד".

מקורות לשתי הלשוניות: בראשונים: רגמ"ה לפי נוסח כתי"ר, אולם לפי נוסח שטמ"ק לא ציטט רגמ"ה אלא את הלשון השנייה.

מקורות נוספים: מדברי רש"י נראה שהיה לפניו נוסח משולב משתי הלשוניות.

²⁸⁶ היכי קתני לא נחלקו. חסר: מ.

²⁸⁷ שיקרבו. חסר: 11.

²⁸⁸ רבא. דפו"ר וכל כתבי היד. 'רבה': דפו"ח, תוס' ד"ה אמר.

²⁸⁹ לא פליגי ר' אליעזר. פר, 21, מ, שטמ"ק. בדפו"ר בטעות: "לא פליגי רבנן עליה דר"א", ובדפו"ח תיקנו על פי בה"ד: "לא פליגי ר"א עליה דרבנן". בפל ובו 11 יש כאן דילוג בטה"ד "מ"ט ע"כ לא פליגי" - "מ"ט ע"כ לא פליגי", וכנראה זהו מקור השיבוש שבדפו"ר.

²⁹⁰ מעשיו. מ, שטמ"ק א, גר"א. 'מעשיה': דפוס. 'מעשה': פל, 11, 21. בפר משובש.

²⁹¹ ליה. 'לה': 11, מ, שטמ"ק.

²⁹² א 1 ושב, ב-א 2 כתוב דכי גזרינן וולד ראשון.

פירוש הלשונות

ביאור הסוגיה

תוכן דברי המשנה הינו שבוולד שלמים נחלקו ר' אליעזר וחכמים, ור' שמעון חידש כי בוולד ולד הושוו הדעות ודינו של ולד הוולד מוסכם לכולי עלמא. אכן, בדברי ר' שמעון לא ברור מהו הדין המוסכם לגבי ולד הוולד, אם לכולי עלמא יקרב או שמא לכולי עלמא לא יקרב. הנידון הוא על התיבות "לא נחלקו... שלא יקרב". מחד גיסא ניתן להבין: 'לא חלקו ואמרו לא יקרב'. פירוש, לא אמרו לא יקרב אלא אמרו יקרב. מאידך, ניתן להבין בצורה הפוכה: 'לא חלקו אלא אמרו לא יקרב'. פירוש, לא חלקו לומר שיקרב אלא אמרו לא יקרב²⁹³. הגמרא מסתפקת איזו מן הדרכים היא הנכונה ומביאה כי נחלקו בכך רבא²⁹⁴ ור' יהושע בן לוי. בנוסף לכך מסבירה הגמרא את סברת כל שיטה כפי שנביא בהמשך הדברים.

החילוק שבין שתי הלשונות

בעיקר מבנה הסוגיה שתי הלשונות שוות ואין ביניהן אלא חילופי ניסוח בלבד. נציין לכך שהלשון הראשונה הזכירה בצדדי הספק כצד ראשון את ביאור המשנה כדעת רבא וכצד שני את ביאור המשנה כדעת ריב"ל ואילו בלשון השניה סדר צדדי הספק הפוך²⁹⁵. עוד נציין כי בלשון הראשונה קיצרה הגמרא בצדדי הספק והאריכה בביאור דעות רבא וריב"ל, ואילו בלשון השניה להיפך.

לעומת זאת, בביאור סברת כל דעה קיים הבדל של ממש בין הלשונות.

דעת רבא הינה שוולד ולד שלמים יקרב אפילו לפי שיטת ר' אליעזר הסובר שוולד שלמים לא יקרב. הלשון הראשונה ביארה את סברת רבא כך: "ולד ולד - אקראי בעלמא הוא". כלומר, לא גזרו חכמים על דבר שאינו מצוי. הלשון השניה ביארה את סברת רבא כך: "ולד ולד יקרב - דאשתכחן להון דרי". כלומר, אף אם נתיר להקריב את ולד הולד לא יגרם מכך שגם הרואים יהיו את קרבנותיהם לצורך הולדת וולדות, שכן לגבי ולד הולד כבר לא זוכרים הרואים שהינו מוולדות השלמים. עולה כי לפי הלשון הראשונה גדר ההיתר הוא שאף אם יש חשש מכשול, אין צורך לגזור עליו כיון שאינו מצוי, ולפי הלשון השניה גדר ההיתר הוא שאין כלל חשש מכשול.

דעת ריב"ל הינה שוולד ולד שלמים לא יקרב אפילו לפי שיטת חכמים הסוברים שוולד שלמים יקרב. הלשון הראשונה ביארה את סברת ריב"ל כך: "ולד ולד - מתוך מעשיה ניכרת מחשבתו דלגדל קא בעי ליה". כלומר, מכך שרואים כי נולד ולד ולד, הרי זה מוכיח שבעליו של הקרבן חושב לגדל ממנו עדר ועל כן יש לאסור את הולד בהקרבה. בציטוט הלשון השניה שנמצא לפנינו בדברי השטמ"ק לא נאמר כלל מהי סברתו של ריב"ל.

אין הלשונות שוות במקום שבו נאמרה הסברא. בלשון הראשונה נאמרה סברת רבא בדבריו של רבא וסברת ריב"ל בדבריו של ריב"ל. בלשון השניה נאמרה סברת רבא כאשר הביאה הגמרא את צד הספק שהינו כדעת רבא, ואילו סברת ריב"ל לא הוזכרה כלל.

נוסח רש"י לכאורה משולב משתי הלשונות. שכן בפירוש"י נראה שבצד הספק שהינו כדעת רבא גרס את הסברא שנאמרה שם בלשון השניה, ובדברי רבא עצמו גרס את הסברא שנאמרה שם בלשון השניה. לנוסח רש"י, אף על פי שרבא סובר להלכה כאחד הצדדים בספק הגמרא, אין רבא מסכים לסברא שאמרה הגמרא לפי צד זה אלא מציג סברא שונה.

²⁹³ דעת סתם משנה בתחילת הפרק שוולד ולד שלמים קרב. אם כן, לפי הצד הראשון שיטת חכמים אליבא דר' שמעון תואמת לדעת המשנה בתחילת הפרק, ואילו לפי הצד השני חולק ר' שמעון על המשנה שם ונוקט כי בין חכמים ובין ר' אליעזר אינם סוברים את דין המשנה.

²⁹⁴ בדפוס ראשון ובכל כתבי היד הגירסא 'רבא' אולם בדפוסים החדשים הגירסא 'רבה'. בדברי תוס' מובאת הגירסא 'רבה' בין בדפוסים החדשים ובין בדפוס ראשון.

²⁹⁵ נראה שאין בכך שינוי משמעות. לא ידוע לי אם רגילה הגמרא להביא באופן קבוע את הצד המסתבר כצד ראשון או כצד שני או שאין לצד המסתבר מקום קבוע.

נפקא מינה בין הלשונות**ולד תמורת שלמים**

תתכן נפקא מינה בין הלשונות לגבי ולד תמורת שלמים לשיטת רבא אליבא דר"ש אליבא דחכמים. שכן אפשר לתלות את דין ולד תמורת שלמים בטעמים השונים שנאמרו להיתרו של ולד הוולד בשלמים: לפי הלשון הראשונה שההיתר הינו מחמת שוולד הוולד לא שכיח, יתכן להתיר אף בוולד תמורת שלמים שאינו שכיח. לפי הלשון השניה שההיתר הינו מחמת שבוולד הוולד אין זוכרים את מוצאו, אין מקור להתיר בוולד תמורת שלמים. בסימן הקודם הוצגה מחלוקת הגרסאות והראשונים לגבי ולד תמורת אשם, וראה בחלק החידושים בעניין וולדות קדשים בערך ולד תמורת שלמים שנוסיף לדון בעניין.

סימן ה [יח ע"ב – יט ע"א]

לתשומת לב: בסוגיה הקרובה (יח: - יט:) תוס' מזכירים כמה פעמים 'לשון ראשון' ו'לשון שני'. ברוב הפעמים, תוס' אינם מתכוונים לחילופי הלשונות בגמרא שנביא בסימנים הקרובים (ד - ז) אלא לשני פירושים ברש"י (יח סוף ע"ב).

הקדמה

שנינו במשנתנו כי דין ולד תמורת עולה להקרב כעולה, ואילו לגבי ולד בהמה נקבה שהופרשה לעולה נחלקו ר' אלעזר וחכמים: לדברי ר' אלעזר דינו כעולה ולדברי חכמים ירעה עד שיסתאב ויביא בדמיו עולה.

והנה סוגיית הגמרא:

לשון ראשונה

מאי שנא רישא דלא פליגי ומאי שנא סיפא דפליגי, אמר רבה בר בר חנה במחלוקת שנויה ור' אלעזר²⁹⁶ היא, ורבא אמר אפילו תימא רבנן עד כאן לא פליגי [רבנן]²⁹⁷ עליה דר' אלעזר אלא גבי מפריש נקבה לעולה דאימיה לא קריבה²⁹⁸ אבל גבי ולד²⁹⁹ תמורה דאימיה נמי קריבה אפילו רבנן מודו. ומי אמר רבי אלעזר יקרב עולה הוא עצמו³⁰⁰ ורמינהו תמורת אשם ולד תמורה ולדן ולדן עד סוף העולם³⁰¹ ירעו עד שיסתאבו וימכרו ויפלו דמיהן³⁰² לנדבה רבי אליעזר אומר ימותו ר' אלעזר אומר יביא בדמיהן עולה בדמים אין הוא עצמו לא, אמר רב חסדא ר' אלעזר לדבריהם דרבנן קאמר להו לדידי סבירא³⁰³ לי דאפילו

לשון שניה

וכליל לאשים דברי הכל ורמינהו המפריש נקבה לעולה וילדה זכר ירעה וכו' ר' אלעזר³¹³ אומר הוא עצמו יקרב עולה אבל לרבנן ימכר. אמר רבה בר רב הונא במחלוקת שנויה וכליל לאשים ר' אלעזר היא, רבא אמר אפי' תימא כליל לאשים רבנן³¹⁴, תמורת עולה שנייה להך קדמייתא דאפריש דקדמייתא דאפריש זכר הוה והוה חזי להקרבה וכיון דהוה חזי להקרבה בשעת הפרשה לא קנסו רבנן בולד דתמורה ואמרי רבנן ולד דתמורה נמי מיקרב אבל מפריש נקבה לעולה כיון דבשעת הפרשה לא אפריש זכר קנסוה רבנן בולד ואמרו דולד דנקבה ניזבן³¹⁵ כיון דאמיה לא קרב גופה ולד נמי לא ניקרב³¹⁶ גופיה³¹⁷ אלא ימכר. ורמי דר' אלעזר אדר' אלעזר מי³¹⁸ א"ר אלעזר אע"ג דאמיה לא קריב גופה דלא חזיא ולד מיהא כיון דחזי קריב גופיה³¹⁹, ורמינהו

²⁹⁶ ור' אלעזר. כרגיל יש בכתבי היד ובדפוסים ערבוביאי לאורך הסוגיה האם לגרוס 'אליעזר' או 'אלעזר'. רק כתי' פלורנץ מדויק בכך שגורס בכל הסוגיה 'אלעזר' מלבד הציטוט "ר' אליעזר אומר ימותו" ששם אכן ר' אליעזר הוא הדובר. אף השטמ"ק תיקן את הדרוש תיקון.

²⁹⁷ רוב כתבי היד, חסר בדפוס ובפר, אם כי בפר נראה שהסופר התחיל לכתוב 'רבנן' והתחרט. לא קריבה. "לא קדש": מ.

²⁹⁸ גבי ולד. חסר: דפוס ותוקן בשטמ"ק. במ' חסר ונוסף בגליון.

³⁰⁰ ומי אמר רבי אלעזר יקרב עולה הוא עצמו. "וא"ר אלעזר לקרב עולה הוא עצמו": פל, פר, ולנוסח זה המשפט נקרא בתמיה. "ר' אליע' או' כ": מ, ולנוסח זה המשפט הינו דיבור המתחיל. בכת"י 11 המשפט חסר, ודומה לנוסחתו של כת"י מ. בכת"י 21 מופיע המשפט בדומה ללשון השניה: "ומי אמר רבי אלעזר דאע"ג דאימיה לא קרבא ולא חזיא ולד מיהא קרב כיון דחזי".

³⁰¹ סוף העולם. כתבי היד [מלבד מ שקיצר את המשפט ב"כו"]. בדפוס: "סוף כל העולם".

³⁰² וימכרו ויפלו דמיהן. כתבי היד [כנ"ל]. בדפוס: "וימכר ויפלו דמיו".

³⁰³ סבירא. בטעות 'לא סבירא': מ.

³¹³ ר' אלעזר. בשא2 ובשכמה פעמים 'אליעזר' במקום 'אלעזר', ובשכ מסומנים הידי"ם למחיקה.

³¹⁴ רבנן. נוסף 'היא': שב.

³¹⁵ ניזבן. 'נזבין': שב, וכן הוא נכון.

³¹⁶ לא ניקרב. שא1. 'לא קרב': שא2, וכן נראה משב שדילג בטה"ד 'לא קרב' - 'לא קרב'.

³¹⁷ גופיה. שא2, שב. 'גופה': שא1.

³¹⁸ מי. 'ומי': שב, ויתכן שהוא תיקון בכתה".

³¹⁹ גופיה. שא2, שב. 'גופה': שא1.

תמורת אשם וכו' ר' אלעז' אומ' 320 יביא בדמיו עולה בדמיו הוא דמייתי אבל ולד גופיה 321 לא יקרב. אמ' רב חסדא 322 ר' אלעז' לדבריהם דרבנן קאמר להו לדילי 323 אע"ג דאמיה לא קריב גופה 324 לאשם ולדה קרב דהא חזי לדילכון 325 אודו לי 326 דולד ימכר הוא ויביא בדמיו עולות לנדבת יחיד ורבנן אמרי יפלו דמיו לנדבה לנדבת צבור. רבא אמר אפי' תימא כדקתני מפריש נקבה לעולה איכא שם עולה על אמו ונחתא קדושה לגופה ולד נמי קדיש לגופיה תמורת אשם דליכא שם עולה על אמו ולא קדישא אלא לדמי ולד נמי לא קדיש גופיה אלא ימכר.

ולד נמי קרב 304 עולה לדידכו דאמריתו 305 לא יקרב 306 אודו לי 307 מיהת דמותרות לנדבת יחיד אזלי ואמרי ליה 308 מותרות לנדבת ציבור אזלי. רבא אמר עד כאן לא קאמר ר' אלעזר הוא עצמו יקרב עולה [אלא במפריש נקבה לעולה] 309 דאיכא שם עולה על אמו אבל גבי ולד תמורת אשם 310 דליכא שם עולה על אמו מודי רבי אלעזר דבדמיו אין הוא עצמו לא 311 קרב 312.

מקורות הלשונית

מקורות הלשון הראשונה: נוסח הדפוס. בכתבי היד: פלורנץ, פריז, וטיקן 119, מינכן.

מקורות לשתי הלשוניות: בראשונים: רש"י, רגמ"ה, שטמ"ק. בדברי רגמ"ה ה'לישנא אחרינא' מפוצלת לשני חלקים, וסדר הסוגיה כך הוא: [א]. הלשון הראשונה - שאלה ראשונה עם ב' התשובות. [ב]. הלשון השניה - שאלה ראשונה עם ב' התשובות. [ג]. הלשון הראשונה - שאלה שניה עם ב' התשובות. [ד]. הלשון השניה - שאלה שניה עם ב' התשובות. מדברי השטמ"ק יח ע"ב אות יט משמע שהיו לפניו ספרים שגרסו כגירסת רגמ"ה.

מקורות נוספים: בכת"י וטיקן 120 יש שילוב בין שתי הלשוניות. השאלה הראשונה עם ב' התשובות מובאות בנוסח הלשון הראשונה, השאלה השניה עם ב' התשובות מובאות משתי הלשוניות.

³⁰⁴ קרב. בטעות 'קרבה': דפוס.

³⁰⁵ דאמריתו. 'לא אמריתו': פר, ומתפרש בתמיה.

³⁰⁶ לא יקרב. כתה"י ושטמ"ק [בשב בטעות 'לא יקרב']. נוסף 'עולה': מ וכן צויין בגליון הדפוס בשם 'נ"א', ואינו נכון. בטעות 'עולה': דפו"ר, ותוקן בדפו"ח ע"פ בה"ז 'רועה'.

³⁰⁷ אודו לי. נוסף 'איזי': פר, 11. 'איזו': מ, משיבוש 'אחי': רגמ"ה כת"ר [ברגמ"ה שבשטמ"ק הושמטה תיבה זו].

³⁰⁸ ואמרי ליה. נוסף 'רבנן לא': מ.

³⁰⁹ חסר בעדי הנוסח והוסיפוהו בדפו"ח. כנראה ההוספה על פי תוס', אם כי תוס' ציטטו 'בדמפריש'. יתכן שהתיבות נשמטו בטה"ד. 'אלא משום': מ, ושמה הוא תיקון מסברא.

³¹⁰ ולד תמורת אשם. פל, רש"י, ח"נ, רש"ש, ד"ג. 'ולד תמורה אשם': 11. 'תמורת אשם': פר, 11, מ, רגמ"ה, שטמ"ק. 'תמורת ולד אשם': דפוס, ושיבוש הוא. יתכן שהטעות אירעה מחמת שהיה הנוסח 'תמורת אשם' ונוסף בגליון 'ולד' ונכנס התיקון שלא במקומו.

³¹¹ לא. 'אינו': מ.

³¹² בכת"י 21 מופיע הקטע האחרון בנוסח שונה המלוקט משתי הלשוניות: "ורמי דר' אלעז' אדר' אלעז' ומי אמר רבי אלעזר דאע"ג דאימיה לא קרבא ולא חזיא ולד מיהא קרב כיון דחזי ורמינהי תמורת אשם ולד תמורה ולדן ולדן עד סוף העולם ירעו עד שיסתאבו וימכרו ויפלו דמיהן לנדבה רבי אלעז' אומר ימותו ר' אלעז' אומר יביא בדמיה' עולה בדמים אין הוא עצמו לא אמר רב חסדא ר' אלעז' לדבריהם דרבנן קאמר להו לדידי סבירא לי אע"ג דאימי גופה לא קרבה לאשם ולד דחזי קרב עולה לדידכו אודו לי מיהא דולד ימכר ויביא בדמיו עולה לנדבת יחיד רבנן ואמרי לה יפלו דמיו לנדבת ציבו' רבא אמר אפילו תימ' ר' אלעז' עד כאן לא קאמר ר' אלעזר הוא עצמו יקרב עולה דאיכא שם עולה על אמו ונחתא לה קדושה אבל גבי תמורת אשם דליכא שם עולה על אמו דלא קדשא אלא לדמי ולד נמי לא קדיש גופיה אלא ימכר."

³²⁰ אומ'. חסר: שא 1. שב השמיט את התיבות "ר' אלעזר... עולה".

³²¹ גופיה. בטעות 'גופייה': שא 1.

³²² חסדא. חסר: שא 1.

³²³ לדילי. שא 2. 'לדידי': שא 1. בשב כנראה נכתב 'לדילי' [מטושטש] ותוקן לאלתר בגוף הטקסט 'לדידי'.

³²⁴ גופה. בטעות 'גופיה': שב.

³²⁵ לדילכון. 'לדידכון': שא 1.

³²⁶ אודו לי. נוסף 'מיהא': שב.

פירוש הלשונות

ביאור הסוגיה

עיקר הסוגיה שווה בשתי הלשונות, וכה מבנה הסוגיה:

שאלה ראשונה: מפני מה אין חכמים חולקים על דין הרישא – הקרבת וולד תמורת עולה, כשם שחולקים על דינו של ר' אלעזר בסיפא – הקרבת וולד בהמה נקבה שהופרשה לעולה.

תירוץ רבה בר בר חנה / רבה בר רב הונא: אכן חכמים חולקים גם על דין הרישא וסוברים שוולד תמורת עולה אינו קרב.

תירוץ רבא: חכמים מודים לדין הרישא מכיוון שההקדש הראשון היה בהמה הראויה להקרבה ורק אחר כך הוקדשה בהמת התמורה שאינה ראויה להקרבה. מה שאין כן בסיפא ההקדש הראשון היה בהמה נקבה שאינה ראויה להקרבה עולה, ורק מחמת כן חלקו חכמים על דעת ר' אלעזר ואמרו שוולדה של בהמה זו אינו קרב.

שאלה שניה: יש סתירה בדברי ר' אלעזר בנוגע לוולדה של בהמת הקדש שאינה ראויה להקרבה, האם וולד זה קרב בעצמו או שרק מביאים קרבן בדמיו: לגבי ולדה של בהמה נקבה שהופרשה לעולה אמר ר' אלעזר במשנתנו שדינו להקרבה בעצמו לעולה, ואילו לגבי ולדה של תמורת אשם אמר ר' אלעזר במשנה לקמן (כ"ע"ב) שדינו לרעות עד שיסתאב ויפלו דמיו לנדבה.

תירוץ רב חסדא: דברי ר' אלעזר במשנה לקמן הינם רק לשיטת רבנן. כלומר, עיקר כוונת ר' אלעזר שם הינה לטעון כי ייעודו של וולד תמורת אשם הוא לנדבת ציבור ולא לעולת יחיד, ולכך אומר הוא כי גם אם ננקוט כשיטת רבנן בכך שהוולד אינו קרב בעצמו – ייעודו של הוולד הינו לנדבה, ולא כדעת חכמים במשנה שם הסוברים כי ייעודו של הולד הינו לעולת יחיד.

תירוץ רבא: ר' אלעזר סובר ממש כפי שהובא במשנה לקמן בשמו שדינו של וולד תמורת אשם לרעות עד שיסתאב ויביא בדמיו עולה, מכיוון שיש לחלק בין ולדה של בהמה נקבה שהופרשה לעולה ובין ולדה של תמורת אשם. סברת החילוק הינה שבעניין וולדה של תמורת אשם אין ייעודו של הוולד שווה ליעוד שלשמו הקדישו את בהמת ההקדש הראשונה. הבהמה הראשונה הוקדשה לשם אשם, ואילו וולד תמורתה מיועד לעולה, ולכך אין הוא יכול להקרבה בעצמו לעולה אפילו לשיטת ר' אלעזר³²⁷.

החילוקים שבין הלשונות

יש חילופי סגנון רבים בין הלשונות, ונמנה כאן את השינויים המשמעותיים.

שורש דין מניעת הקרבת הוולד לשיטת חכמים

בלשון הראשונה נאמר בקיצור שמניעת הקרבת הוולד לשיטת חכמים הינה מחמת שאמו אינה ראויה להקרבה, ולא פורש מה שורשו של דין זה. **בלשון השניה** - בתירוץ של רבא על השאלה הראשונה – התחדש בדרך אגב כי שורש הדין הינו קנס מדרבנן על כך שהקדישו בהמה שאינה ראויה לקרבן.

גדר קדושתה של בהמה שאינה עומדת להקרבה

בלשון הראשונה לא נאמר מהו גדר הקדושה. **בלשון השניה** – בתירוץ של רבא על השאלה השניה - נאמר אודות בהמה שאינה ראויה להקרבה, שקדושתה היא קדושת דמים בלבד. ולדעת חכמים שהוולד אינו קרב, גם הוא קדוש קדושת דמים בלבד.

החילוף הנוכחי הינו חילוף קבוע בין שתי הלשונות לאורך הפרק. הלשון השניה משתמשת בביטוי 'קדושת דמים' כלפי בהמה שאינה עומדת להקרבה, אפילו באופן שלא ניתן לפדותה בלא מום, ואילו בלשון הראשונה לא נמצא שימוש לשון זה.

³²⁷ כתבנו את החילוף המקובל על רש"י ותוס'. רש"י נימק בחילוף נוסף שבמפריש נקבה לעולה הרי האם נידונה כראויה לעולה, מכיוון שקיימת מציאות של הקדשת נקבה לעולה, הלא היא עולת העוף. תוס' חלקו על רש"י ומיאנו לקבל את החילוף הנוסף.

בפשטות אין לפנינו הבדל בהלכה או בגדרי הקדושה אלא צורת התבטאות בלבד.

מיהו בעל התירוץ הראשון על השאלה הראשונה

בלשון הראשונה רבה בר בר חנה. בלשון השניה רבה בר רב הונא.

נפקא מינה בין הלשונות

עבר והקריב

כאמור, בלשון השניה התחדש שהפסול שפסלו חכמים את וולד הנקבה שהופרשה לעולה הינו גזירה דרבנן. בלשון הראשונה לא התפרש כן, ולפיכך הבינו האחרונים מפשטות הגמרא³²⁸ כי הפסול הינו פסול גמור מדין דחוי או מדין דומה, אלא שנחלקו ביניהם מהו גדרו המדוייק של הפסול. ראה: שער המלך קרבן פסח (פ"ד ה"ד), פירושים וחיידושים כאן, גרי"ז על הרמב"ם ובחיידושיו כאן, אבי עזרי מעשה הקרבנות (פט"ו ה"ד).

מובן כי ממחלוקת זו תיתכנה כמה וכמה 'נפקא מינות'. לדוגמה, כאשר עבר והקריב את הקרבן, אם הפסול הוא פסול גמור הרי הקרבן פסול, אולם אם הפסול הוא רק משום גזירה יתכן כי אם עבר והקריב כשר הקרבן בדיעבד.

³²⁸ ואף מן הסוגיה המקבילה בכריתות כח ע"א.